

KS. SZCZEPAN PIESZCZUCH

Zydowo, Sem. Duch. w Gnieźnie

MODLITEWNE ZASADY EWAGRIUSZA PONTYŃSKIEGO

Urodzony w 345(6) r. Ewagriusz z Pontu znalazł się rychło w kręgu wielkich Kapadoczczyków, jako że został na lektora wyświęcony przez Bazylego, a przez Grzegorza Teologa — na diakona. Towarzyszył temu ostatniemu na soborze w 381 r. W stolicy pozostał jeszcze jakiś czas za patriarchy Nektariusza. Palladiusz podaje, że Ewagriusz zasłynął tam jako kaznodzieja „osiągając powodzenie, gdyż przemawiał z młodzieńczą gorliwością przeciw wszystkim herezjom”¹. Już w rok po soborze opuścił jednak stolicę przekonany, że niebezpieczeństwa związane z czynnym życiem mogą zagrozić jego zbawieniu. Za wzorem pierwszego mistrza, Grzegorza, podążył w strony, gdzie mógłby prowadzić życie spokojne z dala od niebezpieczeństw wielkomiejskich. Przez Jerozolimę dociera do wzgórz nitryjskich w Egipcie, gdzie pozostał jako mnich przez 14 lat do śmierci w r. 399. Stał się tam uczniem Makariusza Egipskiego i przyjacielem Ammoniusza (jeden ze słynnych „braci długich”). Rozwinął własną oryginalną działalność pisarską, która mu zapewniła wpływ na potomnych, mimo że związanie się z teologią Orygenesusa i spowodowane tym potępienie przez sobór w r. 553, dało w rezultacie zaginięcie olbrzymiej większości jego spuścizny literackiej w oryginałach greckich. Część jednak przechowała się w tłumaczeniach łacińskich (Rufin, Genadiusz), część ocalała w wersjach syryjskich, arabskich, etiopskich, armeńskich. Na podstawie znanych tekstów trudno na razie stwierdzić, jak dalece Ewagriusz podzielał błędne poglądy Orygenesusa (chyba nie w większym stopniu niż np. Grzegorz z Nyssy). Na pewną jego niezależność wskazuje wybór oryginalnej formy literackiej zapożyczony od wzorców pogańskiej literatury gnomicznej, którą znali już zhellenizowani Żydzi. Ewagriusz zasłynął właśnie jako twórca zbiorów sentencji moralizatorskich.

Przez potępienie soborowe ucierpiał najwięcej najobszerniejszy zbiór 600 *Problémata gnostiká*, dzielący się na 6 grup po 100 sentencji (stąd nazwa *centurie*). Były w nich pouczenia dogmatyczne (Trójca, aniołowie, rzeczy ostateczne) i ascetyczne, zbierane bez wyraźnego planu przewodniego i dyspozycji. Za to były one zwięzłe i wpadały łatwo w ucho i w pamięć czytelnika. Inne znane zbiory — to *Antirrhethikós*, zbiór cytatów Pisma św. „przeciw kuszącym demonom”, *Monachikós*, dzielący się na *Praktikós* (100 sentencji dla mnichów prostych), *Gnostikós* (50 sentencji dla wykształconych). Komentarze do Psalmów i Księgi Przysłów świadczą, że ta ostatnia mogła być natchnieniem dla Ewagriusza. Także Sentencje dla mnichów i dziewic są naśladownictwem stylu tej księgi Pisma św.

¹ *Historia Lausiaca* 86, 2, PG 34, 1190 B.

Nas interesuje najwięcej dziełko *Peri proseuchés*². W Patrologii Migne'a znajdowało się ono między pismami Nila z Ancyry, a 8 sentencji „Apophthegmata” cytują jako pochodzące od Nila. Ostatnio jednak panuje zgodność, że autorem tego opracowania jest właśnie Ewagriusz (tak podaje wersja syryjska). Całość składa się ze 153 rozdziałków poprzedzonych krótkim wstępem.

W greckiej Patrologii Migne'a, t. 34, 853—865 znajduje się Traktat o modlitwie przypisywany dawniej Makariuszowi. W. Jaeger wykazał³, że jest to parafraza datowanego po 390 r. *De Instituto Christiano* Grzegorza z Nyssy. Choć Ewagriusz był współczesny Grzegorzowi, trudno jednak przyjąć możliwość zależności jego dziełka od traktatu Pseudo-Makariusza. Natomiast wpływ *Peri euchés* Orygenesza na *Peri proseuchés* jest bezsporny. Wielki mistrz z Aleksandrii stworzył tak rozbudowaną teorię modlitwy, że Ewagriusz chętnie z niego korzystał.

Każdy rodzaj modlitwy jest potrzebny tym, którzy dążą do doskonałości, a do tych właśnie kieruje swe sentencje Ewagriusz.

„Mnichom potrzebna jest modlitwa, która jest wzniesieniem myśli do Boga” (35), „jest ona rozmową z Bogiem” (3). „Jeśli ktoś jest uwikłany w sprawy doczesne i poruszany troskami, ten nie jest zdolny do czystej modlitwy” — Do modlitwy jest wymagane pewne wyłączenie się intelektualne — *apóthesis noemáton* (70). Trwanie w modlitwie prowadzi do stanu, który przekracza wszelkie inne radości. „Jeśli tam dotrzesz, znalazłeś najprawdziwszą modlitwę” (153)⁴. Tymczasem mnichom są również potrzebne „niższe stany modlitwy”. Ewagriusz pisze gdzie indziej: „Modlitwa oczyszcza i umacnia umysł, uzdalniając go do walki z demonami”⁵. Jest to droga do stanu prawdziwej ekstazy, która jest „modlitwą wyłącznie w świetle Trójcy Św.”⁶. Ów trynitarny aspekt modlitwy, spotykany zresztą często w Centuriach, wyróżnia korzystnie Ewagriusza, gdyż sam Orygenes miał, jak wiadomo, nierozwiązane problemy trynitarne. W *Peri euchés* Orygenesza spotykamy np. rysy subordynacjanizmu (tylko Ojciec, a nie Logos przedmiotem modlitwy⁷). Wpływowi Orygenesza zawdzięcza Ewagriusz to zdanie, które stało się hasłem niniejszego sympozjum — „Jeśli jesteś teologiem, będziesz modlić się prawdziwie, jeśli naprawdę modlisz się — jesteś teologiem” (60). Orygenes mówił również o „teologizowaniu” modlitwy, co oznacza jej medytacyjne pogłębienie („*theologesomen*”)⁸. Chodzi o to, by modlitwa nie była pustą gadaniną, lecz nawiązywaniem myślowego kontaktu z Bogiem. Pewien chrystocentryzm mistyki Ewagriusza jest zależny m. in. od Orygenesowej teorii Logosu. Przykładem taka sentencja: „Módl się bez przerwy i pamiętaj o Chrystusie, który cię zrodził”⁹.

Historia monastycyzmu starochrześcijańskiego ukazuje, ile zawdzięczamy intelektualnej podbudowie życia kontemplacyjnego Ojców pustyni, jaką dał

² PG 79, 1165—1200; Najbardziej dostępne wydanie: I. Hausherr, *Les leçons d'un contemplatif. Le traité de l'oraison d'Evagre le Pontique*. Paris 1960 (z tłum. francuskim); por. także: D. Giordano, E. De Nicola, *La preghiera dei Padri Orientali*. Fossano 1971, s. 123—162 (wstęp i tłumaczenie); I. Hausherr, *Le „De oratione” d'Evagre le Pontique en syriaque et en arabe*. *Orientalia*, Christiana Periodica 5(1939), 7—71.

³ W. Jaeger, *Two Rediscovered Works of Ancient Christian Literature: Gregory of Nyssa and Macarius*. Leiden 1954, p. 156—162.

⁴ Por. Orygenes, *Peri euchés* [PE] 9, 2; 10, 2. *Praktikos* 2, 49; *Enchiridion Asceticum* [EA] 1361.

⁶ *Cent. Suppl.* 30; EA 1378.

⁷ PE 16, 9.

⁸ PE 21, 1.

⁹ *Sentencje do dziewięć* 5; EA 1349.

Ewagriusz, adaptując umiejętnie zasady teorii Orygenesesa do praktyki mni-
chów („théoría — praxis”). Dlatego nasz „teolog pustyni” jest znaczącym
etapem rozwoju mistyki wczesnochrześcijańskiej między Orygenesem a Mak-
symem Wyznawcą.

LES PRINCIPES DE LA PRIERE CHEZ EVAGRE DE PONTIQUE

R é s u m é

Tout l'héritage littéraire d'Evagre contient des sentences sur l'oraison, mais
avant tout *Peri proseuchés*. La dépendance d'Evagre du même opuscule du Pseudo-
-Macaire n'est pas possible. Cependant *Peri euchés* d'Origène a été le modèle pour
Evagre, qui savait adapter la „theoria” du maître pour la pratique de la vie mo-
nastique. Il est devenu ainsi un guide intellectuel pour les moines chrétiens pen-
dant plusieurs siècles et pour la mystique chrétienne en général.